સાહિત્યના વેદો

એ.એ.બારૈયા

મુ.જાળીયા ,તા.ધંધુકા જી.અમદાવાદ

૧. પ્રસ્તાવના

અમૂર્ત ભાવોને મૂર્ત રૂપે દેનારી ભાષા માનવને માટે પ્રકૃતિનું શ્રેષ્ઠ વરદાન છે. ભાષા એ માનવીની એવી વિશેષતા છે, જે જીવાતા જીવોમાં અન્ય પ્રાણીઓ પાસે નથી માનવીની બૌદ્ધિક અને સાંસ્કૃતિક પ્રગતિમાં ભાષાનો અનન્ય ફાળો છે. જેમ માનવીને જુદા – જુદા કુળ છે , તેમ ભાષાઓમાં પણ ભિન્ન – ભિન્ન કુળ છે. ભાષાઓનાં વિધ –વિધ કુળોમાં સંસ્કૃત ભાષા આદિમ છે. સંસ્કૃત ભાષાને ગીર્વાણભાષા – દેવોની ભાષા તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

સાહિત્યમાં રચાતી ભાષાઓમાં સંસ્કૃત ભાષા એ સર્વોપરી ગણાય છે કેમકે સામાન્યત: અન્ય ભાષાના ઉદ્ગમ સ્થાન રૂપે વ્યક્તિ આવે જયારે સંસ્કૃત ભાષાના પગરણ માટે દેવોને કલ્પનાના સ્થાને મુકવામાં આવ્યા છે. તો બીજી બાજુ સંસ્કૃત ભાષાનો આરંભ વેદ શાસ્ત્રથી થયું હોવાનું મનાય છે.

૨. વૈદિક સાહિત્ય

વૈદિકસાહિત્યની પરંપરા ઈ.સ. પૂર્વે ૨૦૦૦ થી પણ આગળ શરૂ થયું હોવાનું મનાય છે અને તે ઈ.સ. પૂર્વે ૫૦૦ વર્ષ સુધી ચાલુ ચહેલી જોઈ શકાય છે. વૈદિક સાહિત્ય એ સમગ્ર વિશ્વમાં અપ્રિતમ છે. 'વેદ' શબ્દની વ્યુત્પત્તિ ' i v d' ધાતુમાંથી થઇ છે. 'વિદ' એટલે જાણવું .એવું મનાય છે કે પ્રાચીન કાળમાં ઋષિઓ તાપસ્ચાં કરતા હતા. ત્યારે સૃષ્ટિમાંથી ઘોષ તેમને સંભાળતા એ મંત્રોને તેમણે અક્ષર દેહ આપીને તેનું સંકલન કર્યું. વૈદિક સાહિત્ય ઋષિઓને સંભાળાયેલું હોવાથી વેદને 'શ્રતિ' કહેવામાં આવે છે.

વૈદિક સાહિત્યના સમય અંગે વિદ્વાનોમાં અનેકાનેક મતમતાંતરો છે. જેમ કે, મેકસમૂલર નામના એક વિદ્વાન ઈ.પૂ . ૧૩૦૦ નો સમય ગણાવે છે તો વિંટરનિટ્ઝ વૈદિક સાહિત્યનો સમય ઈ.પૂ. ૨૦૦૦ જણાવે છે, તો આચાર્ય આંનદ શંકર ધ્રૂવના મત મુજબ ઈ.પૂ. ૪૦૦૦ છે.

૩. ઋગ્વેદ

ઋગ્વેદ સમગ્ર સંસ્કૃત સાહિત્યનું ઉદગમસ્થાન છે. એક અર્થ પ્રમાણે ક્ષચાઆનો વેદ એટલે ઋગ્વેદ જ્યાં અર્થના આધારે પાદ – વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે તે ક્ષૃગ અર્થાત ઋચા. ઋગવેદમાં મંગલાચરણનાં અર્થ રૂપે વિવિધ દેવ-દેવીની સ્તુતિનું સંકલન છે. પ્રારાંતીમાં અગ્નિ, સૂર્ય, વરૂણ ઇન્દ્ર ઈત્યાદિને સંબોધીને

સ્તૂતીનું આલેખન જોવા મળે. આ ઉપરાંત કુટુંબવ્યવસ્થા ,રાજ્યવ્યવસ્થા, લગ્નવ્યસ્થા વગેરેનું આલેખન વિશેષ છે.

ઋગવેદમાં ૧૦૨૮ સૂકતો છે. તેના પેટા પ્રકાર જવા કે (૧) અષ્ટક વિભાગ અને (૨) મંડળ. ઋગવેદમાં રજૂ થયેલા સુભાષિતો પૈકી કેટલાક પ્રેરક અવતરણોનું સમાલોચન આ પ્રમાણે છે.

(૧) 0k. sd ivpa bhaDa vdiNt ! "એકજ સત્યને વિધ્નો અનેક નામો થી બોલાવે છે"

(૨) s. gC7^v. s. vd^v. s. vo mnais jantam ! "સાથે ચાલો , સાથે બોલો , તમારા મનમાં એક સરખા વિચારો આવો."

૪. યજુર્વેદ

અજુર્વેદ એટલે યજ્ઞજ્ઞાન અને હોમ હવન માટેના મંત્રોનું સંકલ જેના બે વિભાગો છે (૧) શુકલ યજુર્વેદ અને (૨) કૃષ્ણ અજુર્વેદ .

શુકલ યાજુર્વેના યજ્ઞ-મંત્રોનું જ આલેખન હોવાથી તેને શુકલ કહેવાય છે. જયારે કૃષ્ણ અજુર્વેદમાં મંત્રો પ્રશ્ન અને પછી તેના ઉત્તરનાં રૂપમાં આલેખાયેલ છે. જેનું આચમન આ પ્રમાણે છે.

(૧) &@ya sTymaPyte ! શ્રધ્ધાથી સત્યની પ્રાપ્તિ થાય છે.

(૨) AXma wvit nStnU:! અમારું શરીર પથ્થર જેવું મજબૂત થાઓ .

૫. સામવેદ

'સામ' નો અર્થ ' ગાન ' થાય છે. ' સોમવેદ' માં સંકલન પામેલા મંત્રો સંગીત પ્રધાન છે. ઋગ્વેદિક ઋષિના મત અનુસાર સામસંગીત પંખીઓના કેલિકુંજન જેવું કર્ણમધુર છે. સોમવેદના બે ભાગ છે. સોમવેદમાં સમાજ વ્યવસ્થા, રાજવ્યવસ્થા, અર્થતંત્ર ઈત્યાદિને અવકાશ નથી માત્ર સંગીત પ્રધાન મંત્રોમાં જ તેની ઝલક દેખાદે છે સોમવેદ માંથી કેટલાક ચૂંટેલા સુભાષિત નીચે પ્રમાણે છે.

(૧) jItatvepAtra. Sa2ya i2yo ! " દીર્ધ જીવન માટે અમારી બુદ્ધિ પરિપૂર્ણ કર ."

(૨) naiStvr4 ixvo wv !" ત્રણે સ્થાનોમાં રહેનારો તું (હે ઇન્દ્ર) અમારું કલ્યાણ કરનારો થા."

૬. અર્થવેદ

અર્થવેદનું પુરું નામ 'અથર્વાંગિરો વેદ.' અથર્વન અને અંગિરસ આ બંને અત્યંત પ્રાચીન ઋષિઓના નામ છે. એક અર્થ મૂજબ રોગ , પીડા, ભૂતપ્રેત આદિને નિવારનાર, આયુષ્ય તેમજ આરોગ્યની અભિવૃદ્ધિ કરનાર અને વશીકરણ વગેરે માટે વપરાતાં મંત્રોનું સંકલન અથર્વવેદમાં છે. અથર્વવેદમાંથી કેટલાંક ચૂંટેલા સુભાષિતો નીચે પ્રમાણે છે.

(૧) mata wUim pug|oDh. pi4Vya: ! " ધરતી મારી માં છે, હું પૃથ્વીનો પુત્ર છું" .

(૨) yaXy pXmaim yaXy n, teyuma smit. kI2 ! " જેઓને હું જોઉં છું અને જેઓને નહિ એ સૌ પત્યે (હે દેવ) મારામાં સુબુદ્ધિ નિર્માણ કર."